

Deér Erzsébet¹ **Kognitív torzítások a jogalkalmazásban**

I. Bevezetés

A jog alkalmazása komoly felelősséggel jár, ezért fontos, hogy az igazságszolgáltatásban résztvevők képesek legyenek objektív és torzításmentes döntéseket hozni. A jogalkalmazás során számtalan határozat születik a bírók által, amelyek kulcsfontosságúak a társadalom számára, mert meghatározzák, hogy hogyan alkalmazzák és értelmezzék a jogszabályokat.

Ugyanakkor a bírói döntéshozatalt kognitív pszichológiai tényezők is befolyásolják, ezért akaratlanul is, de különböző torzítások lehetnek jelen az ítéletekben. Szükségesnek találtam annak megvizsgálását, hogy az egyes pszichológiai jelenségek hogyan hatnak ki a bírók viselkedésére. Ha sikerül azonosítani, hogy miket vesznek figyelembe egy-egy döntésnél, tudatosabban lehet törekedni a negatívumok kiküszöbölésére. Ezt segítheti akár a jogszabályi környezet megújítása vagy a bírók továbbképzése.²

Aktuálisnak gondolom a téma feldolgozását, mert a Szakmai Gyakornoki Program keretében 12 hetet töltöttem el a Szegedi Járásbíróság polgári és büntető ügyszakán. 3 bíró mellett szerezhettem gyakorlati tapasztalatot, ezalatt alkalmam nyílt megfigyelni a döntéshozatal körülményeit és meghallgatni a felmerülő bizonytalanságokat.

A dolgozatban arra keresek választ, hogy miként befolyásolják a kognitív torzítások a jogalkalmazást, és milyen kihívások merülnek fel ezek csökkentésekor. Többnyire magyar forrásokkal dolgozom, mert elsősorban a magyar bíróságok működését vizsgálom, a hazai igazságszolgáltatás működésébe látok bele jobban.

II. A kognitív pszichológia általános eredményei a jogalkalmazásban

A jog területén az egyes tudományágak – például a tételes jogi jogtudomány, a jogszociológia és a kognitív tudományok – hasznos információkat nyújthatnak a jogi döntéshozatalhoz. A jogalkalmazásban ez egy komplex folyamat, ahol nemcsak a szakmai tudás jelenik meg, hanem különböző kognitív pszichológiai fogalmak is érvényesülnek, mert a bírók is emberek, ezért kikerülhetetlen, hogy a szubjektív elemek ne merüljenek fel.

A kognitív tudományok mint kifejezés az 1970-es években jelent meg gépi ihletésre, célja a tudományok megismerése, általánosítása, a közös pont megtalálása volt. A szakmabeliek felfigyeltek arra, hogy van egy közös szemlélet, ahogyan az információt feldolgozzák az egyes területeken. Ezt az érintkezési pontot vizsgálták, majd megfogalmaztak egy olyan általános modellt, amely választ ad arra, hogy a megismerési folyamatok hogyan alakulnak ki és hogyan kezelik azokat. A kognitív pszichológia kifejezetten az emberekben lezajló jelenségek, gondolatok, emlékezet megismerését helyezi a középpontba.³

II.1. Heurisztika

Képzeljük el a következő szituációt: Egy lány, *Gabi* sétál az utcán, éppen elhaladna egy rossz kinézetű, rongyos ruhában lévő férfi, *Peti* mellett, amikor az megszólítja. „Elnézést,

¹ Joghallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

² GÁBRI ANGÉLA: Kognitív tudományok az ítélkezési tevékenység szolgálatában. *Pro futuro: A jövő nemzedékek nyomában*, 2020/1. 109-110. p. <https://ojs.lib.unideb.hu/profuturo/article/view/7546/6939>

³ PLÉH CSABA: A tudomány jövője: a kognitív tudomány példája a tudományok tagolódásáról és diverzifikálódásáról. *Magyar Tudomány*, 2007/9. 1119-1126. p. <http://www.matud.iif.hu/2007-09.pdf>

hölgyem...” Tovább nem jut, mert *Gabi* egy gyors oldalra pillantás után tovább siet. Arra gondol, nem is tudatosan, csak egy villanásnyi időre tűnik fel a fejében: biztos ő is kéregetni akar. Tudni kell róla, hogy több negatív élménye is van rászorulókkal kapcsolatban, ezért az utóbbi időben inkább meg sem áll mellettük, esélyt sem ad nekik arra, hogy befejezzék a mondatot. Pedig *Peti* valójában útbaigazítást kért volna. Az előző este bátorságpróbán vett részt, ahol elszakadt és sáros lett a ruhája, 24 órája egy percet se aludt, a telefonja lemerült és egy ismeretlen városban állt. De persze honnan is tudhatta volna mindezt a lány, aki egy gyors döntéssel elhelyezte a férfit a kerülendő kategóriába? Egy óra múlva pedig már nem is emlékszik semmire.

Nehéz lenne egy definíciót adni arra, hogy mik azok a heurisztikák, mert ahány gondolkodó, annyi megfogalmazás. A lényege, hogy „*a komplex környezeti információt gyors és hatékony módon tudjuk feldolgozni.*”⁴ *Kahneman* szerint „*egy olyan egyszerű eljárás, amely segít megfelelő, bár sokszor nem tökéletes választ találni nehéz kérdésekre.*”⁵ Általában megkönnyíti az életünket, hogy a felénk zúduló információtegyert hamar fel tudjuk dolgozni, el tudjuk helyezni a megfelelő „dobozba”. Így nem kell minden reggel elgondolkodnunk azon, hogy tejre müzlit vagy müzlire tejet, hogy a piros lámpánál megálljunk-e vagy ha valaki megbotlik, utánanyúljunk-e. A tanult minták az emlékezetünkbe vésődnek és egy életen át elkísérnek, megóvva minket ugyanazoktól a balesetektől, a felesleges mozdulatoktól és az egyéb sérülésektől.

Negatív oldala is van a heurisztikának, túl szép is lenne, ha a legtöbb döntésünk gyors, hatékony és tökéletes lenne. A fent említett lány-rongyos ruhás férfi esetében túl hamar született egy elítélés *Gabi* részéről. Az automatikusan működő idegrendszere nem mérte fel jól a környezetet, nem vett számításba minden lehetőséget, nem biztosított alkalmat *Petinek*, hogy megcáfolja a korábbi tapasztalatait. Ezért hibázott, rossz következtetésre jutott a lány, pedig ha jobban odafigyel, segíteni tudott volna egy elveszett emberen. A különböző sémák miatt részrehajlóak, pontatlanok, többször megbízhatatlanok a döntéseink.

Daniel Kahneman és *Amos Tversky* az 1970-es években megfogalmazta a kétféle gondolkodási mechanizmus elméletét. Eszerint létezik az agyban egy gyorsabb, automatikus 1. rendszer és egy lassabb, akaratlagosabb 2. rendszer. Az elsőben nem tudatos döntés történik, ahol nincs annyira igénybe véve az agy, míg a második ezt felülbírálja, rávilágít a gyengeségekre, persze több koncentráció mellett. Ha ez utóbbi figyelmen kívül hagy egy hibát, kialakul a torzítás.⁶ Az első rendszert használjuk például, amikor sétálunk az utcán és körülnézünk a gyalogátkelőhely előtt, amikor elolvassuk a nagy hirdetőtáblák feliratait, amikor megértjük az egyszerűbb mondatokat. A másodikat akkor, ha egy akadálypályán versenyzünk és minden lépésünkre oda kell figyelni, ha egy szűk helyre parkolunk be, ha egy bonyolult matematikai egyenletet oldunk meg stb.

Az emberek gyakran a könnyen elérhető, emlékezetes információk alapján döntenek, anélkül, hogy mérlegelnék azok relevanciáját vagy valószínűségét, ezt hozzáférhetőségi heurisztikának nevezzük. Az a bíró, amelyik több hasonló esetet látott már, könnyebben meg tudja állapítani, hogy az adott tanú szavahihető-e, hogy mennyiben áll fenn a szökés veszélye, szükséges-e a letartóztatás elrendelése. Előnyös lehet, mert nagyobb valószínűséggel fogja egy esemény bekövetkezését állítani, mint egy kezdő bíró, aki most tárgyalja az első lopással kapcsolatos ügyét. Hátránya, hogy az emlékek megváltoznak egy idő elteltével, így módosulhatnak a korábban megfogalmazott konklúziók, nehezebb felidézni azokat. Az eljárás során nem feltétlenül fog megismerni minden apró információt a vádlottról, pedig ha

⁴ CZIBOR ANDREA: *Döntések társas dilemmahelyzetekben: Személyiségjellemzők és szituációs faktorok hatása.* Ph.D. értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Pécs, 2014. 50. p. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15180/czibor-andrea-phd-2014.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

⁵ KAHNEMAN, DANIEL: *Gyors és lassú gondolkodás.* HVG, Budapest, 2012. 116. p.

⁶ GÁBRI 2020, 120. p.

alaposabban elolvasná a nyomozati iratot, meghatározó különbségeket fedezhetne fel a korábbi, azonosnak vagy legalábbis nagyon hasonlóknak vélt ügyhöz képest. A tárgyalótermen kívül szerzett tapasztalatok is kihatással lehetnek a döntéshozatalra. Ha például az elmúlt hónapban valaki illetéktelenül belépett a bíró lakásába, majd a megszerzett antik porcelán teáskészletét véletlenül eltörte, nagyobb eséllyel súlyosabb büntetést fog kiszabni annak a terheltnek, aki egy rablás során nekiment a porcelán virágtartónak, ami összetört.⁷

A reprezentativitási heurisztika lényege, hogy egy eseményt a rá jellemző tulajdonságok alapján értékelünk, figyelmen kívül hagyva az egyéb szabályokat. Tipikusan ide lehet sorolni a sztereotípiákat és az elhamarkodott következtetéseket. Például azért, mert valaki szegény és gyorsan van szüksége pénzre, rendelkezik autóval és érvényes jogosítvánnyal, könnyebben feltételezi a bíró, hogy részt vett egy emberrablással összefüggő bűnszervezetben.⁸ Az emberek magabiztosabban állítják, hogy az adott személy például könyvtáros, ha azt a leírást adjuk róla, hogy szemüveges, szeret olvasni, visszahúzó és kedveli a csendes helyeket. Ha megjelenik egy szemüveges lány mellettük, akiről a személyleírást adtuk, egyből párosítani tudják az elhangzottakat vele, akkor is, ha téves információkat adtunk meg.⁹

II.2. Torzítások

A bírók lehetnek akármilyen képzettek, mégiscsak emberek maradnak, ezzel együtt jár, hogy nem képesek minden helyzetben teljesen befolyásmentesen dönteni. Ha nem is tudatosan, de irányítják őket a saját tapasztalataik, élményeik, érzéseik.

A megerősítési torzítás szerint inkább azokat az információkat fogadjuk el valóságnak, amelyek megerősítik a már meglévő nézeteinket, az ezzel ellentéteseket pedig figyelmen kívül hagyjuk. A bíróknál ez leginkább a bizonyítékok értékelése során jelenthet problémát. Leginkább a vád álláspontjával találkoznak, amíg felkészülnek a tárgyalásra. A nyomozati iratban olyan eljárási cselekményeket látnak, amelyek a vádemeléshez szükséges bizonyítékok összegyűjtését célozzák meg, ezt követően pedig az ügyész indítványait, az ennek megfelelő döntés szorgalmazását olvashatja. Ilyen körülmények között nagyobb erőfeszítést igényel, hogy megmaradjanak egy pártatlan helyzetben, hogy objektíven lássák a tényállást, ne az ügyészség szemüvegén keresztül. Ha a bíró úgy kezdi meg a tárgyalást, hogy már kialakult egy kép a fejében a tényállást illetően, a védő által indítványozott bizonyítékok kevesebb hangsúlyt kaphatnak az ítélet megfogalmazásakor.¹⁰

A megerősítési torzításhoz szorosan kapcsolódik a lehorgonyzás fogalma. Eszerint nagyobb az esélye annak, hogy a kiindulási pontnak megfelelő döntést fog hozni a bíró új információk felmerülése ellenére is, mint annak, hogy drasztikusan eltérjen tőle. Ez a bünteteskiszabás körében jelenik meg hangsúlyosan, különösen, mióta lehetősége van az ügyészségnek indítványt tenni a büntetés mértékére az előkészítő ülésen, a vádlott beismerése esetére.¹¹ Ha magasabb a kiinduló szám, a viszonyítási alap is eltolódhat, emiatt nagyobb az esélye annak, hogy hosszabb tartamú szabadságvesztést szab ki a bíró. A polgári jogi perekben is nagy jelentősége van a lehorgonyzásnak, amikor például kártérítési igénnyel lép fel a felperes. Meghatároz egy magasabb összeget, amitől ha el is tér a bíró, még mindig nagyobb kártérítési

⁷ KOVÁCS-GÁBRI ANGÉLA: A bírósági döntéshozatal kognitív-érzelmi oldala a megismeréstudományok szemszögéből. *Jura*, 2021/1. 32-34. p. https://jura.ajk.pte.hu/JURA_2021_1.pdf

⁸ ESSE BÁINT: *Elmés döntések – Heurisztikus folyamatok a beszállítótáborozási döntésekben*. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola. Budapest, 2012. 132. p. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/700/1/Esse_Balint_dhu.pdf

⁹ AMOS, TVERSKY-DANIEL, KAHNEMAN: Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, New Series, Vol. 185, No. 4157. 1126. p. <https://www2.psych.ubc.ca/~schaller/Psyc590Readings/TverskyKahneman1974.pdf>

¹⁰ KOVÁCS-GÁBRI 2021, 36. p.

¹¹ KOVÁCS-GÁBRI 2021, 39. p.

díj megfizetésére kötelezi az alperest, mintha elsődlegesen akkora összeget jelölt volna meg, amely az ítéletben szerepel.

A kerethatás lényege, hogy a bírók a döntéseiket a környezetükhöz vagy a kontextushoz viszonyítják. Befolyásolhatóak aszerint, hogy melyik fél szemszögéből szemlélik az ügyet, hogyan van megfogalmazva az indítvány, milyen a jogi képviselő fellépése a perbeszéd során, hogyan viselkednek a jelenlévők az eljárás alatt stb. Nagy szerepe van az ügyvédnek a vádlottról alkotott pozitívabb vélemény kialakításában. A védő kiállása, szónoki stratégiája meghatározhatja, hogy a védelem szerinti tényállást mennyiben tartja értékelhetőnek a bíró.¹²

Az utólagos bölcsesség szerint az emberek úgy gondolják, hogy egy bizonyos döntés kimenetelét előre lehetett volna látni, ha jobban megvizsgáltuk volna a körülményeket. Persze ezt azután állítják, hogy már bekövetkezett az esemény, ezért tudják, hogy mi hogyan történt, mit lehetett volna másként tenni.¹³ A bírónak törekednie kell arra, hogy ne úgy viszonyuljon például a felpereshez, hogy „miért kellett neked megkötni ezt a devizaszerződést, amikor bizonytalanok voltak a körülmények, nem volt elég információd? És látod, most azért indítottál pert az alperes ellen, hogy megállapítsam a szerződés érvénytelenségét a megfelelő tájékoztatási kötelezettség elmulasztása miatt.”

Az emberi agy akkor is hajlamos az irreleváns információkra reagálni, ha azok nem lényegesek a döntéshozatal szempontjából. Ez felveti a kérdést, hogy a bírók mint tanult emberek képesek-e kizárni ezeket az adatokat. Sok tényező befolyásolja az ellenállóképességüket. Függ a tapasztalataiktól, a bíróként eltöltött évek számától, a tárgyalt ügyek milyenségétől, a bírói pályafutás előtti életüktől, a személyiségüktől, a látásmódjuktól, a gondolkodásmódjuktól stb. Azt merem állítani, hogy igenis jobban ki tudják rekeszteni az irreleváns információkat.¹⁴ Az egyetemi évektől kezdve arra vannak tanítva, hogy a meglévő, az ügy szempontjából lényeges tényeket használják fel a jogeset megoldásához. Többször találkozhattak olyan történeti tényállásokkal, amelyekbe szándékosan helyeztek el az oktatók plusz adatokat, hogy megtanulják, hogyan kell kiragadni a szükséges elemeket. A diploma megszerzését követően is arra vannak készítetve, hogy figyeljenek, milyen információkkal dolgoznak, különösen, ha bírósági fogalmazóként helyezkednek el a bíróságon.

Az irreleváns információk különösen a büntetőjogi főkérdésben történő döntéshozatalban jelenthetnek problémát. A kizárt bizonyítékok nem jelenhetnek meg az ítéletet befolyásoló körülmények között, mégis van, amikor azokat is figyelembe véve döntenek. Kizárt bizonyítéknak számít például az abszolút tanúzási akadály megsértése, a jogellenesen megszerzett bizonyítékok és a terhelti figyelmeztetés elmaradása ellenére kihallgatott gyanúsított vallomása. Nehéz feladatuk van a bírónak, mert úgy kell megkeressék az igazságot, hogy közben bizonyos igazságokat tudatosan ki kell zárjanak.¹⁵

III. A kognitív torzítások elleni küzdelem a jogalkalmazásban

A jogi rendszereknek és a jogalkalmazóknak tenniük kell azért, hogy csökkentsék a kognitív torzítások hatását a döntéshozatalban. Ennek érdekében többféle torzításmentesítő technika alkalmazható.

¹² CZABÁN SAMU: A nagy történetmesélő – A döntéshozatal történeti modellje, utólagos okoskodási torzítás és a jogi felelősség utólagos megállapításának pszichológiai kérdései. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. 17. p. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_2.pdf

¹³ GÁBRI, 2020. 126. p

¹⁴ ANDREW J. WISTRICH et al.: Can judges ignore inadmissible information? The difficulty of deliberately disregarding. *University of Pennsylvania Law Review*. Vol. 153:1251, 2005. 1256. p. https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1337&context=penn_law_review

¹⁵ CZABÁN SAMU: Igazságkeresés az igazság kizárásával – A tiltott bizonyíték kognitív sorsáról és a mentális reprezentációk aszimmetrikus természetének jogi kérdéseiről. *Jogelméleti Szemle*, 2021/4. 25. p. http://jesz.ajk.elte.hu/2021_4.pdf

A legfontosabb a képzés és a tudatosság. Ha már felismerik a bírók, hogy melyek azok a tényezők, amelyek befolyásolják a döntéshozatalt, sokkal könnyebb kiküszöbölni őket. Minél többet tudnak a pszichológiai jelenségekről, annál árnyaltabban, kritikusabban fognak gondolkodni, a saját döntéseiket is megkérdőjelezve. Ez segíthet egy objektívebb, igazságosabb döntés meghozatalában.

Az, hogy a bíró meg kell fogalmazza az ítélet indokolását, segít, hogy jobban körvonalazódjon a tényállás a fejében, jobban átlássa az összefüggéseket. A lehorgonyzás és a kerethatás leküzdését is lehetővé teszi, mert több ideje van átgondolni az eljárási cselekményeket, a tényállási elemek megvalósulását, a bizonyítékok jelentőségét. Ha egy bonyolult ügyet tárgyal, elhalaszthatja az ítélethirdetést, hogy még egyszer áttanulmányozhassa az ügyet, így egy megfontoltabb döntés születhessen. Az indokolás az ellenőrizhetőség funkcióját is betölti. A bírónak ki kell fejtenie, hogy miért azt a döntést hozta, milyen tényállítások segítették annak a kialakításában és hogy milyen egyéb körülményeket mérlegelt. Ha szabadon dönthetne, a belső meggyőződését alapul véve, figyelmen kívül hagyva az indokokkal alátámasztott meggyőződést, akkor hamar egyfajta inkvizitórius eljárásban találhatnánk magunkat, sértve a jogbiztonság követelményét.¹⁶

Fontos a védőügyvéd jelenléte is, mert segít figyelembe venni az ellentétes szempontokat. Az ügyészségnek lehet egy belső utasítása, ami miatt ragaszkodniuk kell a vádlott felelősségre vonásához, a vádpontokhoz, akkor is, ha érzi az adott ügyész, hogy nem állnak fenn a feltételek a vádemeléshez vagy nem olyan súlyos a bűncselekmény megítélése, mint ahogy azt képviselniük kell. Ezeket a visszásságokat ellensúlyozhatja az ügyvéd, hangsúlyozva a vádlott javára szóló körülményeket.

Elengedhetetlennek tartom a különböző életviszonyok minél szélesebb ismeretét, mert nem csak egy társadalmi közegekből érkeznek a megoldandó problémák, ezért a bírónak tudnia kell, hogy az egyes személyekhez hogyan kell szólni a megfelelő információ megszerzéséhez. Ennek eléréséhez több javaslatom is lenne. Először is bevezetném, hogy a bíró pályafutása során rendszeresen részt vegyen szimulált tárgyalásokon. Ekkor számtalan – akár kényesebb – helyzettel találkozhatna, ahol ha bizonytalan lenne, egy pszichológiai szakemberrel átbeszélhetné az egyes jelenségeket. Ez különösen hasznos lenne a pályakezdők számára, akik nagyon jól ismerik a jogszabályokat, de még kevés emberrel találkoztak. Megkönnyítené számukra a torzításmentes döntést, ha találkoznának hasonló esetekkel, ahol már megtanulták, hogy milyen tényezők hatnak rájuk.

Ki lehetne alakítani kifejezetten a bírónak szóló pszichológiai elemeket tartalmazó továbbképzéseket. Plusz pontokért vagy egyéb pozitív megkülönböztetésekért, jutalmakért lehetne ösztönözni őket, hogy részt vegyenek ilyen jellegű tanfolyamokon. Újabb és újabb felfedezéseket tesznek a tudományterületeken, amelyek új ismereteket jelentenek, akár egy teljes nézetbeli változást bizonyos korábbi tételekhez képest. Azért is lenne célszerű ilyen képzéseket elvégezni, hogy ne a húsz éve berögzült felfogásokat képviseljének a bírók, hanem haladjanak ők is a korral, legyenek tisztában az újabb ismeretekkel.

Szorgalmaznám a jogászdiploma megszerzését egy másik diploma vagy akár egy mentálhigiénés képzés elvégzéséhez is. Az adott személy így másfajta tudást is megszerezhet, jártasabb lehet több területen, ami segítheti a kritikus gondolkodás kifejlesztését.

Lehetővé tenném, hogy akár abban az időszakban, amikor a leendő bíró bírósági titkárként dolgozik, különböző külföldi tanulmányutakon vegyen részt. 3 vagy 6 hónapos időtartamra gondoltam, amikor egy, a hazaihoz hasonló jogrendszerrel rendelkező államba tudna elmenni tanulni, egy bíró mellé beosztva. Ekkor megfigyelhetné, hogy külföldön hogyan viszonyulnak egy-egy problémához, milyen stratégiáik vannak a torzítások leküzdésére, milyen a bíróságok

¹⁶ HÁGER TAMÁS: Dilemmák a bírói meggyőződésről, figyelemmel az új büntetőeljárás törvény koncepcionális változtatásaira. *Jogtudományi Közöny*, 2019/10. 408. p. <http://real-j.mtak.hu/12272/43/Jogtudom%C3%A1ny%20K%C3%B6zöny%2010.%20sz%C3%A1m.pdf>

belső szervezetrendszer, amely segíthet a tudatosításban. Az itt megszerzett ismereteket kamatoztathatná hazánkban, rávilágíthatna az igazságszolgáltatás gyenge pontjaira és javaslatokat tehetne az újításokra.

Az, hogy a jogrendszer résztvevői ismerik a kognitív torzításokat, lehetővé teszi számukra, hogy azokat elkerüljék vagy minimalizálják a döntéshozatali folyamat során. Az érzelmi intelligencia fejlesztése is segíthet abban, hogy objektívebb, pártatlan döntéseket hozzanak.

IV. Kihívások a megoldási stratégiák során

Hiába soroltam fel különböző megoldási opciókat, jelentősebb változás nem várható a közeljövőben. Ennek legnagyobb oka az idő és erőforrások hiánya, az intézményi ellenállás és a tradíciókhoz való ragaszkodás. Nagy az adminisztrációs teher, emiatt az érdemi munkával csak lassan lehet haladni. Nehéz az új technológiához alkalmazkodni és elfogadni az új megközelítéseket, amikor 15-20 éve a pályán van az adott bíró, már rutinból végzi az egyes feladatokat és kialakultak a saját szokásai.

Bár a jogi keretek korlátozzák a torzító tényezők hatását, a bírók döntéshozatalát a saját meggyőződésük is befolyásolhatja. Az ítékezés nem csak logikai folyamat, nem úgy működik, mint egy gép, hogy bedobunk egy almát, egy banánt és egy narancsot, majd kijön egy gyümölcssaláta, hanem az én, vagyis a bíró személyisége és érzelmi állapota is szerepet játszik benne.

A ténymegállapítás történet-összehasonlító modellje azt a nézetet tükrözi, hogy a tényállás megállapítása nem mechanikus vagy automatikus folyamat. A bírók nem csupán értékelik a bizonyítékokat, hanem valójában egy történetet alkotnak, amely tartalmazza a bizonyítékokat, a bírók korábbi ismereteit és tapasztalatait, valamint azt, hogy milyen történetnek kellene kialakulnia egy ilyen esetben. Ebben az értelemben a ténymegállapítás és a történetalkotás szorosan összefüggenek, a bírók megpróbálnak egy ellentmondásmentes láncolatot létrehozni, amely összeegyeztethető a meglévő tudásukkal és elképzeléseikkel. Az ilyen történetalkotás során a bírók hajlamosak azokat a részeket vagy elemeket kiemelni és hangsúlyozni, amelyek illeszkednek a már kialakult történethez, és a későbbi bizonyítékokat ennek megfelelően értékelik. Ezen felül, ha a vádlott vagy a védelem alternatív történetet kínál, nehéz lehet meggyőző érvekkel fellépni, mivel a bíró már a vádiratban ismertetett történetet ismeri meg alaposabban, és a bírók magabiztossága az egyedi történetek igazságával kapcsolatban növekszik, ha nincsenek valószínű alternatív történetek a bizonyítékok alapján.¹⁷

Ezek a torzítások és kognitív mechanizmusok hozzájárulhatnak a tényállás megállapításának és az ítélethozatalnak a hibáihoz, különösen olyan helyzetekben, amikor a bíróknak csak egy történettel van közvetlen tapasztalatuk, és nehezen vagy egyáltalán nem fogadnak el más, alternatív tényállásokat. A torzítások csökkentésével a jogalkotó és a jogalkalmazók törekedhetnek az igazságosabb döntéshozatalra és a tényállás pontosabb és objektívebb kialakítására.

V. Összefoglalás

A kognitív torzítások és a kognitív pszichológiai alapelvek fontosak a jogalkalmazásban. A tudatosítás, a képzés és az intézményi reformok révén a jogi rendszerek és a jogalkalmazók képesek lehetnek csökkenteni a torzítások hatását, és biztosítani az objektív és igazságos jogalkalmazást. Az elutasítás helyett az elfogadásra van szükség annak érdekében, hogy a jogi rendszerek összhangba kerüljenek a kognitív pszichológiai ismeretekkel, és az igazságügy hiteles maradjon.

¹⁷ GÁBRI ANGÉLA: A bírói döntéshozatal befolyásoló szubjektív tényezők viselkedéstudományi perspektívából. *Jogtudományi Közöny*, 2018/5. 247. p. http://real-j.mtak.hu/11299/20/JK_2018_5.pdf

A dolgozatomban megvizsgáltam, hogy a kognitív pszichológia milyen fogalmakat alakított ki a heurisztikákkal, a sémával és a torzításokkal kapcsolatban. Példákkal szemléltettem, hogy az interdiszciplináris kutatások eredményei mit is jelentenek, hogyan valósulnak meg a hétköznapi életben és a bírók ítélkezési tevékenysége során. Bemutattam, hogy melyek azok a megküzdési stratégiák, amelyekkel enyhíteni lehetne a hatásukat. Ez egy igen nehéz feladat, mert mindaddig, amíg az igazságszolgáltatás résztvevői nem nyitottak a változásokra, csak a saját hasznukat tartják szem előtt és valójában kevésbé együttműködők kollégáikkal, falakba ütközünk. Elsősorban saját magukat kellene jobban megismerjék a bírók, hogy felfigyeljenek a rájuk ható negatív tényezőkre, ebben nagy segítségükre lenne, ha pszichológiai oktatásokon vehetnének részt, intézményi keretek között.

Érdekesnek találom, amikor más tudományterületek jelennek meg az igazságszolgáltatásban. Ez is mutatja, hogy nem létezhet egy tudományág teljesen önállóan, szükségképpen hatással vannak rá más területek ismeretei is. Ha tudatosan összekapcsoljuk a közös szemléleteket, a saját szakmánkat is jobban fogjuk érteni, mert megismerhetjük, hogy egyébként melyek azok a tényezők, amelyek a mi munkánkat is irányítják. Kifizetődőnek látnám azokat a törekvéseket, amelyek szélesítenék a bírók látásmódját, ezzel is segítve őket egy igazságosabb, pontosabb döntés meghozatalában.

Irodalomjegyzék

ANDREW J. WISTRICH et al.: Can judges ignore inadmissible information? The difficulty of deliberately disregarding. *University of Pennsylvania Law Review*. Vol. 153:1251, 2005. pp. 1251-1345.

https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1337&context=penn_law_review

CZABÁN SAMU: A nagy történetmesélő – A döntéshozatal történeti modellje, utólagos okoskodási torzítás és a jogi felelősség utólagos megállapításának pszichológiai kérdései. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. pp. 15-28.

http://jesz.ajk.elte.hu/2020_2.pdf

CZABÁN SAMU: Igazságkeresés az igazság kizárásával – A tiltott bizonyíték kognitív sorsáról és a mentális reprezentációk aszimmetrikus természetének jogi kérdéseiről. *Jogelméleti Szemle*, 2021/4. pp. 25-36.

http://jesz.ajk.elte.hu/2021_4.pdf

CZIBOR ANDREA: *Döntések társas dilemmahelyzetekben: Személyiségjellemzők és szituációs faktorok hatása*. Ph.D. értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Pécs, 2014.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15180/czibor-andrea-phd-2014.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

ESSE BÁLINT: *Elmés döntések – Heurisztikus folyamatok a beszállítóválasztási döntésekben*. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola. Budapest, 2012.

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/700/1/Esse_Balint_dhu.pdf

GÁBRI ANGÉLA: A bírói döntéshozatalt befolyásoló szubjektív tényezők viselkedéstudományi perspektívából. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/5. pp. 244-251.

http://real-j.mtak.hu/11299/20/JK_2018_5.pdf

GÁBRI ANGÉLA: Kognitív tudományok az ítélkezési tevékenység szolgálatában. *Pro futuro: A jövő nemzedékek nyomában*, 2020/1. pp. 109-132.

<https://ojs.lib.unideb.hu/profuturo/article/view/7546/6939>

HÁGER TAMÁS: Dilemmák a bírói meggyőződésről, figyelemmel az új büntetőeljárás törvény koncepcionális változtatásaira. *Jogtudományi Közlöny*, 2019/10. pp. 405-409.

<http://real-j.mtak.hu/12272/43/Jogtudom%C3%A1nyi%20K%C3%B6zl%C3%B6ny%2010.%20sz%C3%A1m.pdf>

KAHNEMAN, DANIEL: *Gyors és lassú gondolkodás*. HVG, Budapest, 2012.

KOVÁCS-GÁBRI ANGÉLA: A bírósági döntéshozatal kognitív-érzelmi oldala a megismeréstudományok szemszögéből. *Jura*, 2021/1. pp. 30-43.

https://jura.ajk.pte.hu/JURA_2021_1.pdf

PLÉH CSABA: A tudomány jövője: a kognitív tudomány példája a tudományok tagolódásáról és diverzifikálódásáról. *Magyar Tudomány*, 2007/9. pp. 1118-1129.

<http://www.matud.iif.hu/2007-09.pdf>

TVERSKY, AMOS – KAHNEMAN, DANIEL: Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, New Series, Vol. 185, No. 4157. pp. 1124-1131.

<https://www2.psych.ubc.ca/~schaller/Psyc590Readings/TverskyKahneman1974.pdf>

Az internetes források utolsó ellenőrzésének és látogatásának időpontja: 2024. 01. 09.